

Iz slovenske in jugoslovanske geografske književnosti

Geografski zbornik — *Acta geographica*, XV, Geografski inštitut Antona Melika SAZU, Ljubljana 1976, 272 strani, 5 večbarvnih kart v prilogi.

Ta Geografski zbornik je posvečen akademiku dr. Antonu Meliku ob deseti obletnici njegove smrti. Ob tej priliki je Inštitut za geografijo SAZU tudi predlagal Predsedstvu SAZU, da se njegov dosedanji naziv spremeni v naslov: Geografski inštitut Antona Melika.

V zborniku so bile tiskane tri daljše razprave, od katerih je prva najobsežnejša in kolektivno delo večjega števila geografov. »**Geografske značilnosti poplavnega področja ob Pšati**« so raziskovali D. Radinja, M. Sifrer, F. Lovrenčak, M. Kolbezen in M. Natek. Delo obsega 151 strani, 88 fotografij, 2 diagrama in besedilo in 4 barvne karte v prilogi. Studija je prvi del dolgoročno zasnovane raziskovalne naloge, katere cilj je proučitev najpomembnejših in najznačilnejših, čeprav različnim tipom pripadajočih poplavnih področij na Slovenskem. V uvodni pripombi podčrtava akademik dr. S. Ilešič, da naj bi se ta področja obravnavala predvsem kot poseben pokrajinski tip s svojstvenimi naravnimi in družbenimi vzroki ter posledicami ter s svojstveno funkcijo v pokrajinsko-regionalni strukturi Slovenije. Raziskava naj poleg ostalega pokaže smiselnost in koristnost kompleksne geografske analize določenega tipa pokrajine. Analize naj bi se ne omejevale niti na naravne niti samo na družbene sestavine pokrajine, temveč naj bi obravnavale predvsem njihove medsebojne vzročne in funkcijske zveze. Ne gre torej za obravnavanje poplav, temveč pokrajin, v katerih so ali so vsaj do nedavna bile poplave eden najznačilnejših pojavov. Naloga je bila oblikovana v skladu z raziskovalno metodo geografskega proučevanja poplavnih področij v Sloveniji, ki je bila objavljena v Geografskem vestniku, XLVI (1974) in jo je sestavila večja skupina geografov (za objavo jo je priredil D. Radinja). Avtorji študije so se v osnovi držali tega delovnega načrta in so ga, navkljub njegovi širokopotezni zasnovanosti, uspešno uresničili. Studija ima pečat skupinskega dela z vsemi dobrimi in slabimi stranmi take oblike dela. Posamezna poglavja so med seboj smiselno in sistematično razdeljena ter urejena.

D. Radinja v uvodnem delu študije pojasnjuje namen proučevanja in osnovna izhodišča raziskave. Označen je cilj celotnega načrta raziskave »Geografija poplavnih področij na Slovenskem«, katerega prvi del o poplavnem področju ob Pšati naj bi služil kot primer in praktični preizkus izgrajene in oblikovane raziskovalne metode. Isti avtor obravnava nadalje obseg in razprostranjenost poplavnega področja ob Pašti ter podrobno razlikuje »področje izjemno velikih« in »področje rednih poplav«. Ugotavlja nadalje pogostost, sezonsko razporeditev in trajanje poplav. Skuša dognati tudi višino poplavne vode, njen izvor in dinamiko. Po hidrogrfski razčlenitvi poplavnega sveta obravnava še pokrajinske zasnove poplavnega področja in vlogo melioracij ter regulacij pri sedanjih izrabi tega področja.

Slednjic načne tudi široko hidrogrfsko problematiko nadaljnjega urejanja celotne pokrajine.

Poglavitne geomorfološke značilnosti porečja Pšate prikazuje M. S i f r e r, ki je posebej podčrtal dejstvo, da je za pogostost poplav ob Pšati pomembno tudi to, da je hribovito in gričevnato zaledje, predvsem ob zgornjem toku nad Mostami, reliefno in geološko tako izoblikovano, da pospešuje hiter odtok vode v doline. Ob srednjem in spodnjem toku Pšate pa se pridružuje temu še obilen dotok talne vode iz Bistriške ravnine. Za obseg poplav je pomembna tudi najmlajša akumulacija, ki jo je človek s svojimi posegi v naravo še pospešil. Z nasipanjem in dvigom dolinskega dna ob Pšati se je lokalno namreč obseg poplav močno povečal.

F. L o v r e n č a k je orisal poglavitne tipe rastja in prsti na poplavnem področju Pšate. Obravnavani so tudi vplivi poplav na rastje in lastnosti prsti ter vpliv rastja na poplave. O regulacijah in melioracijah ob Pšati poroča M. K o l b e z e n. VI. poglavje z naslovom »Družbeno geografske značilnosti poplavnega sveta« je prispeval M. N a t e k. V orisu gospodarskega pomena tekočih voda in njihove izrabe so očrtane obrtne in druge dejavnosti na vodni pogon, osvetljena sta pomen potokov pri namakanju travnikov ter pri oskrbi naselij s pitno vodo. Človekove posege v urejevanje vodnega omrežja ponazarjajo melioracijske preureditve v zadnjih sedemdesetih letih, vzdrževanje in negovanje strug ter osuševanje namakalnih kanalov. Učinki in posledice poplav so obravnavani v pokrajini še v luči njihovega odnosa do naselij in oblik kmečkih domov ter prometnih poti, kakor tudi do sprememb v izrabi kmetijskih zemljišč v obdobju 1896 do 1971. leta.

V zaključku razprave je D. R a d i n j a povzel poglavitne probleme te pokrajine. Njihovo ugotavljanje in razreševanje ima znatno vrednost v povsem praktičnih gospodarskih rešitvah in ukrepih. V celoti lahko smatramo to raziskovalno delo za pomembno temeljno geografsko študijo, ki s kompleksno geografsko začrtanim pristopom raziskuje in pojasnjuje vrsto problemov v določenem prostoru.

Študijo smiselno dopolnjujejo številne fotografije in zelo skrbno pripravljene in izdelane barvne tematske karte. Ob tem naj podčrtamo, da je celotna kartografska obdelava do tiskarskega originala delo kartografskega oddelka Geografskega inštituta SAZU, kar pomeni znaten tehnološki napredek.

Naslednjo študijo v XV. letniku Geografskega zbornika, ki sodi prav tako v skupino raziskav o poplavnih področjih, je pripravil I. G a m s z naslovom »Hidrogeografski oris porečja Mislinje s posebnim oziranjem na poplave« (50 strani, 4 risbe, 10 fotografij in 1 karta v prilogi). To je študija že iz druge faze proučevanja poplavnih področij Slovenije, ko so posamezni raziskovalci samostojno ali z drugimi sodelavci začeli proučevati posamezna poplavna področja ali pokrajine. Raziskavi gre posebna pozornost tudi zato, ker Mislinjska dolina ni kakor npr. Pšata tipična poplavna pokrajina z obsežnimi poplavišči, kjer bi voda zastajala dalj časa, temveč je to dolina, kjer voda prestopa bregove le za krajši čas in v skromnejšem obsegu, v glavnem v bližini svoje struge. Takšna narava raziskanega porečja je seveda zahtevala pri proučevanju drugačen pristop kot pri Pšati, ki pa je prav tako kompleksno metodološko zasnovan.

Številni jezovi na Mislinji in njenem pritoku Suhadolici, ki so nastali v preteklosti, so ustvarili številne lokalne akumulacije. Odkar so začeli zadnja leta opuščati te jezove in stare mline, poplavne vode prenašajo zato akumuliran prod in povzročajo težave moderni regulaciji, ki jo izvajajo le po sektorjih. Posledica je, da je stanje voda dokaj neurejeno, kar povzroča številne probleme. V interesu prebivalstva in gospodarstva bi bila čimprejšnja kompleksna ureditev te reke. Avtor podaja v zaključku na osnovi podrobnega proučevanja mnoge zanimive ugotovitve, od katerih naj na tem mestu podčrtamo le naslednjo, da je človek s postavitvijo številnih jezov za vodne poglobine bistveno vplival na naravni transport po reki. Med obema vojnoma je bilo na reki še 43 jezov in ponekod je odpadla kar polovica vodnega strmca na jezove, ki so na ta način uničili prav toliko kinetične energije. Ko so kasneje jezovi propadli in se je zmanjšalo kmečko utrjevanje bregov pred erozijo,

so nastali neizravnani strmci in reka zdaj pospešeno prestavlja prod, prej zadržan v strugi. To je na eni strani pospešilo lokalno višanje in nastajanje sipin, drugod bočno erozijo in odnašanje prsti. Tem perečim in hitro potekajočim procesom, bi po avtorjevih ugotovitvah odpomogla izgradnja akumulacijskih bazenov v gorskih dolinah, ki bi obenem zmanjšali tudi katastrofalno visoke vode in nevarnosti poplav.

M. Sifrer in D. Košir sta prispevala tretjo študijo v Geografskem zborniku z naslovom »Nova dognanja na Triglavskem ledeniku in ledeniku pod Skuto« z 2 diagramoma, 54 slikami, 1 karto in 2 tabelama v besedilu. Prvi del »Poglavitna dognanja o Triglavskem ledeniku v letih 1963 do 1973« je prispeval M. Sifrer, drugi del razprave »Ledenik pod Skuto od leta 1955 do leta 1973« pa je napisal D. Košir.

Oba dva poglavitna, sicer razmeroma majhna, ledenika na Slovenskem, opazujejo ob koncu vsakokratne talilne dobe (septembra ali oktobra). Triglavski ledenik sistematično opazujejo že od leta 1946 dalje ter so bili rezultati teh opazovanj do leta 1962 tudi že objavljeni (Meze, D.: Ledenik na Triglavu in na Skuti. Geografski zbornik 3. Ljubljana 1955 in Sifrer, M., Nova geomorfološka dognanja na Triglavu. Triglavski ledenik v letih 1954—1962. Geografski zbornik 8. Ljubljana 1963). Zato zajema to poročilo samo enajstletno obdobje 1963—1973. Zelo pomembna je ugotovitev, ki kaže na trend klimatskih sprememb, da se je v teh letih ledenik na spodnjem koncu umaknil povprečno za 11,24 m, stanjšal pa za 4,70—5,20 m. Do največjega umika je prišlo v letih 1964 in 1967, najmanj pa leta 1965, ko je ostal pod snegom preko vsega poletja. Rezultati kažejo, da se je ledenik v letih 1963—1973 počasneje umikal kot v predhodnem opazovalnem obdobju. Celotna površina ledenika pa se je zmanjšala v prvem obdobju od 14,37 ha (leta 1946) na 12,66 ha (leta 1954), v drugem na 12,13 ha (leta 1962) in v tretjem na 11,90 ha (leta 1973). Sifrer ugotavlja, da je poleg raznih drugih klimatskih razlogov glavni vzrok za počasnejše umikanje v zadnjih letih povečana količina snega.

Z opazovanjem krniškega ledenika ob Skuti so začeli že leta 1948. Poročilo zajema opazovanja za obdobje od leta 1955 do 1973, ker so bila prejšnja opazovanja že objavljena (Meze 1955). V tem opazovalnem obdobju, ki ga obravnava prispevek, se je ledenik zaradi ugodne orografske lege le neznatno skrčil. Do umikanja je prišlo predvsem v letih, ko se je tudi množina snega na njem močno zmanjšala (1957, 1958, 1967, 1968 in 1973), medtem ko v letih, ko je ostal čez vse leto pod snegom, ni bilo mogoče zabeležiti sprememb (1972, 1965 in 1970). To različno ohranjenost snega na ledeniku osvetljuje avtor tudi s klimatskimi razločki med posameznimi leti.

Obe študiji v tem prispevku sta rezultat dolgoletnega in natančnega terenskega opazovanja, pri katerih so poleg obeh avtorjev sodelovali še M. Natek, M. Zerovnik, I. Gams. Vsako leto so bile opravljene številne podrobne meritve stanja ledenikov. Rezultat teh meritev je nazorno prikazan na grafični prilogi. Poleg tega že vrsto let fotografirajo ledenik z istih stalnih točk, kar je zelo važen pripomoček pri ugotavljanju sprememb. Posebej je potrebno podčrtati tudi vztrajno delo navdušenega gornika, geografa in meteorologa D. Koširja, ki opazuje oba ledenika že nepretrgano od leta 1948 dalje, skupaj že kar 26 let. Prav ta kontinuiteta, sistematičnost, natančnost in objektivnost poročanja, daje tem fizično geografskim raziskovanjem še posebno vrednost, saj v slovenski geografski literaturi skoraj ne najdemo primera, da bi se neko dogajanje proučevalo na tako vztrajen način. Sami rezultati objavljenih opazovanj pa imajo tudi širši mednarodni pomen, saj jih posredujejo mednarodni organizaciji za opazovanje stanja ledenikov. Poleg tega je važno podčrtati, da sodita ta dva ledenika med najjužnejše Alpske ledenike in sta zato, čeprav sta po obsegu razmeroma majhna, še posebno pomembna.

Milan Orožen Adamič